

УДК 32:355.018

Попков В. В.

д-р філос. наук, професор,
кафедра політології,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 35, Французький бул., 24/26,
м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: vpopkov951@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4284-6747>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.10>

Хамід Фуад

аспірант,
кафедра політології,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 35, Французький бул., 24/26,
м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: fuad58518@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0728-3635>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.10>

**ВІЙНА ЯК ФЕНОМЕН СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ:
ФІЛОСОФСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ**

Автори прагнуть розкрити глибинні причини жакливної російсько-української війни, порушуючи питання про те, чи можливе в принципі встановлення міцного миру без воєн, того «Вічного миру», про який писав І. Кант. Автори розглядають одну із фундаментальних проблем політичної філософії – «війна та світова історія». Огляд висловлювань низки політичних філософів і політиків про війну дозволяє авторам висловити припущення про те, що війни (разом з ними, і революції), при всьому їхньому жакливому впливі на життя народів, сутнісно вплетені в історичний процес. В особливу категорію автори виділяють *світові* війни. У статті розроблено систему критеріїв, яка дозволяє відрізнити *світові* війни від малих воєн та локальних військових конфліктів. Автори звертають увагу, що всі світові війни сталися в рамках порівняно невеликого проміжку історичного часу (від Тридцятирічної [світової] війни 1618–1648 рр. до «Холодної» [світової] війни 1946–1991 рр.). В тексті статті ставиться питання про те, чому саме на даному відрізку часу (XVI–XX ст.) «зібралось» стільки світових воєн (висунуто гіпотезу, що їх було п'ять). Для відповіді на це запитання автори звертаються до методології світ-системного аналізу та версії І. Валлерстайна про світові (умовно – «тридцятирічні») війни як «фази структурного переходу» світ-системи, термін життєдіяльності якої (500 років) закінчується (за Валлерстайном) у XXI столітті. Глибший аналіз цієї проблеми отримає свій розвиток у наступному випуску журналу «Міжнародні та політичні дослідження». Загальним висновком наукової рефлексії є те, що з усієї безлічі воєн виділяється кластер світових воєн, який посідає дуже обмежений проміжок історії (з XVII до XXI століття). Встановлення міцного миру, як і раніше, залишається складною глобальною проблемою, вирішення якої неможливе без глибокої та принципової реорганізації існуючої світ-системи.

Ключові слова: війна, мир, революція, світ-система, світова історія, Російсько-Українська війна, Європа, політичний процес, військово-політичний процес.

Постановка проблеми. Російсько-Українська війна, що вибухнула в центрі Європи, крім усіх тих жахливих руйнувань, які сталися в ході бойових дій, зруйнувала й віру в те, що принаймні Європа, на території якої розпочиналися всі світові війни, нарешті стане «територією вічного миру». У цій новій політичній реальності нової конотації набувають питання: що є війна та яку роль грають війни у світовій історії?

Актуальність дослідження полягає саме в відповіді на це питання. Ця відповідь розташована між двома крайніми судженнями. Перше: війни, це аномалія, потворне відхилення від головного курсу поступального розвитку людства, збій неухильного прогресу світової культури та правосвідомості. Миролюбність у такій інтерпретації – природний стан людини, що дає підстави зробити міжнародний мир вічним і універсальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій говорить про значне поширення дискурсу за темою умов міжнародного миру у першій чверті XXI століття. Відомо, що в найбільш рафінованій формі цю проблему ще в III столітті сформулював видатний класик німецької філософії І. Кант: «природа непереборно хоче, щоб право отримало, зрештою, верховну владу. Те, що в цьому відношенні не зроблено, станеться, зрештою, само собою, хоч і з великими труднощами» (Guyer, 2005). А відомий британський історик і соціальний філософ А. Тойнбі взагалі вважав, що війна, це «вада політики», якийсь неприродний стан, в якому опиняються народи з вини бездарних та аморальних володарів (Toynbee, 1957).

Друга (діаметрально протилежна першому судженню) думка: мирне життя – лише короткий перепочинок між війнами, які постійно стрясають світову історію з того часу, як з'явилося людство. Війна – природний прояв тваринної природи людини, її волі до влади та руйнування. На жаль, прихильників другого судження про війну набагато більше, ніж прихильників першого. Але це зовсім не означає, що максима І. Канта про «вічний мир» є безпідставною і не має перспективи. До цієї теми ми ще повернемося у наступних публікаціях. Тут же спробуємо узагальнити погляди низки політиків та політичних мислителів про війну з метою розробки узагальненого погляду на війну в контексті світової історії.

Ще з давніх-давен філософи, глави царюючих династій, полководці, історики, поети, та й просто рядові смертні намагалися осмислити феномен війни, її сутність і роль у житті людської спільноти. Так родоначальник діалектичної філософії, давньогрецький мислитель Геракліт стверджував: «Війна – батько всього і всього цар: одних вона зробила богами, інших – людьми; одних вона зробила рабами, інших – вільними (Bondar, 2015). Тобто в гераклітівському уявленні війна набуває онтологічного значення. вона постає як невід'ємна складова буття людини і суспільства, вічне джерело соціальної диференціації та соціально-історичного структурування.

Давньо-китайський полководець і мислитель Сунь Цзи зазначав: «Війна – це велика справа держави, основа життя і смерті, Шлях до виживання чи загибелі» (Sun-tszy, 2014).

Імператор і філософ Марк Аврелій вплітає тему війни у свою стоїчну філософію життя: «Час людського життя – мить; її сутність – вічна течія; відчуття – невиразне; тіло – тлінне; душа – нестійка; доля – загадкова; слава – недостовірна. ... Все, що стосувалося тіла подібно потоку, що відноситься до душі – сновидіння та диму. Життя – війна і мандрівка по чужині; посмертна слава – забуття...»

(Tsyaty Marka Avreliia, 2024). Війна тут – екзистенційне явище, невід'ємна частина людського життя, зануреного в байдужий потік вічно мінливого світу.

У Новий час виникають трактування війни, які «прив'язані» до реалій ранньобуржуазної доби. Наполеон, один із яскравих виразників цієї епохи, виніс своє розуміння нових реалій у своє трактування війни: «Для ведення війни мені потрібні три речі: по-перше – гроші, по-друге – гроші та по-третє – гроші» (Poroshenko, 2023).

Навіть згадуваний тут автор доктрини «Вічного миру» І. Кант змушений був визнати: «Для війни не потрібно особливих спонукальних причин: вона притаманна людській природі і вважається навіть чимось благородним, до чого людину спонукає честолюбство, а не спрага вигоди... отже, у самій війні вбачається внутрішня гідність, отже навіть філософи вихваляють війну як щось, що ушляхетнює рід людський...». Але: війна «погана тим, що більше творить злих людей, ніж знищує їх» (Guyer, 2005).

Тим самим визнається, що війна має не лише біологічну чи економічну мотивацію. Важливу роль тут відіграють психологічні та ціннісні мотивації, такі як честолюбство та прагнення до визнання, престижу, історичної значущості – все те, що формується соціокультурним середовищем. У той же час Кант вказує на величезну моральну шкоду війни, яка різко інтенсифікує зростання озлоблення та ненависті, падіння суспільної моральності.

Карл фон Клаузевіц, як відомо, відзначився в історії своєю знаменитою фразою: «Війна є продовженням політики іншими засобами». Але не меншої уваги заслуговують такі його слова: «Війна – невід'ємна частина конкуренції, такої ж боротьби людських інтересів і вчинків». Або: «Метою будь-якої війни є мир на умовах, сприятливих для сторони, що перемогла» (Klauzevits, 2018).

Тобто військовий стратег бачить коріння війни не тільки у політичних конфліктах, але й у конкурентній природі усього людського життя. Саме тут, з погляду К. Клаузевіца, – ґрунт для виникнення всіх воєн, як минулих, так і тих, що починаються. А ситуацію миру він бачить лише як тимчасовий стан успіху однієї з сторін, що воюють, оскільки переможена сторона ніколи не змиритися зі світовим порядком, встановленим на умовах переможця.

Ф. Ніцше взагалі пов'язував зміст всього людського життя з героїкою війни: «Відмовляючись від війни, відмовляєшся від великого життя» – вигукує він (Nitsche, 2004). Тобто війна у розумінні Ф. Ніцше, це – головний іспит у людській долі, який призначає справжню ціну кожної особи.

Один із гарячих шанувальників Ніцше, дуче італійських фашистів, Беніто Муссоліні, взагалі стверджував: «Війна, це – нормальний стан для людей» (Mosley, 2019), і розглядав війну як природне «повітря» соціального життя та незмінний компонент життєдіяльності людського суспільства. У свою чергу А. Гітлер так сформулював своє життєве кредо: «Кожне покоління має взяти участь у війні» (Hitler, 1925). Тим самим він конкретизував думку Муссоліні та розглядав війну як найважливіший чинник соціалізації та виховання. У війні Гітлер бачив потужний засіб формування сильного характеру народу та держави в цілому.

У період після Другої світової війни з'являються концепції, що тісно пов'язані з геополітичною проблематикою, теоріями цивілізацій, світ-системним аналізом. Як приклад можна взяти роботи А. Тойнбі, одного з найвідоміших представників теорії цивілізацій. Засуджуючи війну, він бачив у ній прояв моральної нездатності різних суспільств упоратися зі своїми внутрішніми проблемами, але, водночас, визнавав

величезну об'єктивну роль війни, армій і полководців на всіх етапах життя цивілізацій, особливо в періоди криз. На думку А. Тойнбі, війна не зводиться до військового насильства, але є, перш за все, боротьбою духовною. Результат цієї боротьби багато в чому визначається силою духу та віри кожної з протиборчих сторін у свою перемогу. Це, у свою чергу, залежить від духовного стану народів, які стали на шлях війни (Toynbee, 1957). При цьому А. Тойнбі не бачить можливості «остаточної перемоги» «на всі часи» якоїсь із сторін, що воюють. Він бачить тут згубну ілюзію. По суті, він продовжує думку Клаузевиця: у стратегії немає «остаточної» військової перемоги, а є лише тимчасовий успіх політики на певному історичному проміжку, який рано чи пізно буде переглянтий.

З. Бжезинський впирає війну в загальноісторичний процес, з усією його хаотичністю і малопередбачуваністю: «Історія набагато більше продукт хаосу, ніж змови» (Brzezinski, 2012). Тобто війни, як і будь-які інші політичні процеси, – не лише продукт конспірологічних хитрощів. У будь-які конспірологічні задуми вторгається нагода. За логікою «раціональних рішень» ховається ірраціональний хаос. Це стосується і воєн, реальний хід яких різко відрізняється від намальованих генеральними штабами планів.

С. Хантінгтон наголошує на психологічній основі війни. Він вважає, що людині «властиво ненавидіти». Для самовизначення та мотивації людям потрібні вороги: конкуренти у бізнесі, суперники у досягненнях, опоненти у політиці (Huntington, 2007). Тобто «рефлекс суперництва та антагонізму» має «позачасовий» (на думку Хантінгтона) характер. Це безвідмовний каталізатор усіх воєн, включаючи війни на «лініях розлому» цивілізацій.

Сучасник С. Хантінгтона, Е. Тоффлер, шукає причини глобальної військової катастрофи в «збоях» механізмів людської психіки при наростаючому темпі глобальних змін. Він вважає, що людство може загинути не від того, що виявляться вичерпаними комори, вийде з-під контролю атомна енергія або загине змучена природа. Люди вимруть через те, що не витримають психологічних навантажень і все може закінчитися «глобальним суїцидом» (Toffler, 1981). Глобальна ядерна війна цілком може стати одним з результатів такого масового психічного «збою».

У Ф. Фукуяма війна, і, навіть сама можливість війни, грає величезну роль у формуванні чи переформатуванні політичної структури світу: «Можливість війни – найбільша сила, що примушує суспільства до раціоналізму і створення однакових соціальних структур у різних культурах. Будь-яка держава, яка бажає зберегти свою політичну автономію, змушена засвоювати технології своїх ворогів та суперників» (Fukuyama, 2012). Тобто «комунікація у вигляді війни» сприяє виробленню універсальних стандартів військової логістики, що впливає і на уподібнення загальних управлінських схем протиборчих держав. Але у будь-якому разі в основу будь-якої війни закладено зіткнення інтересів. Як образно це висловив польський письменник Анджей Сапковський: немає «війн Добра зі Злом, є війни, в яких різні сторони мають різні інтереси» (Sapkovskyi, 2019).

Безпосередньою методологічною основою дослідження є теорія світ-системного аналізу (І. Валлерстайн, А. Г. Франк, Б. Гіллс, С. Амін, Дж. Аррігі, Т. дус Сантус, Чейз-Данн, та ін. На базі цієї методології був зроблений аналіз та зіставлення наведених тут формулювань та оцінок війни. В результаті ми можемо констатувати, що при всій різноманітності суджень та інтерпретацій є деякі спільні точки дотику.

По-перше, всі так чи інакше визнають, що війна є не тільки невід'ємною та інтегральною частиною світової історії, а й «шейпером» (формувачем) сучасності і, навіть, детермінантом майбутнього.

По-друге, війна тісно пов'язана з кризами (економічними, соціальними, психологічними, політичними, міжнаціональними, глобальними). Вона може стати як чинником генезису криз, так і чинником «екстремальних» методів їх подолання.

По-третє, війна має свої психологічні підстави, що кореняться в особливостях і вадах людської натури. Невипадково родоначальник античної політичної філософії Аристотель називав людину «політичною твариною» (zoon politicon).

По-четверте, війна є сильним чинником реконфігурації світового порядку. Історія показує, що встановлення чергового «нового світового порядку» відбувалося, як правило, внаслідок однієї чи кількох масштабних та кровопролитних воєн. Так встановлення античного елліністичного світопорядку відбулося в результаті серії завойовницьких війн Олександра Македонського (334–323 роки до н.е.); встановлення Pax Romana – в результаті Пунічних війн (264–146 р. до н.е., а також завойовницьких походів Ю. Цезаря (58–51 р. до н.е.). Трансформація світового порядку в ХХ–ХХІ ст. н.е. також пов'язана з двома найбільш «гарячими» війнами (1914–1918; і 1939–1945) та однією «холодною» (1946–1991).

По-п'яте, війна виявляється, по суті справи, одним з елементів (найбільш брутальних) системи міжнародних відносин. Вона стимулює методами «шоку» процеси системної регенерації.

Саме ці проблеми не отримали достатнього вирішення в сучасному політ отологічному дискурсі. Отже, війну, силовий конфлікт можна характеризувати як смертельно небезпечний, але, одночасно, іманентний елемент політичних трансформацій (як локальних, так і глобальних). Таким чином **аналіз співвідношення війни і світового порядку і є ціллю нашого дослідження.**

Виклад. Війна (особливо світова) здатна радикально змінити і сам хід даних процесів, і світовий порядок взагалі. Але це – гра «на межі фолу».

Відповідно до концепції нашого дослідження війна може інтерпретуватися як збройне зіткнення між двома або більше державами (а також їхніми угрупованнями), яке відбувається протягом певного проміжку часу аж до повної (або часткової) капітуляції політичного супротивника з подальшою побудовою світового порядку на умовах переможця. У разі збереження силового паритету між учасниками призупиненої війни встановлюється тимчасове «збройне перемир'я», нестійкий баланс сил на межі військового зіткнення.

Політична сутність війни виражена у прагненні одного суб'єкта політики (або об'єднання) силою змінити поведінку іншого (інших), змусити його (їх) відмовитися від своїх національних інтересів, своїх ціннісних, ідеологічних та політичних принципів, свого способу життя, придушити його (їх) волю, та віддати свої ресурси: територію, акваторію і все своє надбання у розпорядження сторони, що перемогла.

Прелюдією війни є, зазвичай, гострий політичний конфлікт, доведений до граничного антагонізму. Якщо говорити про світові війни, то ворогуючі сторони тут зазвичай мають відносно рівні шанси, що спочатку робить результат військового протистояння невизначеним.

Однак, крім «війн серед рівних», існує безліч збройних конфліктів, які «сильні» починають проти «слабких», коли держави, які мають велику військову міць і ресурсну базу, воюють з меншими за військовим потенціалом або менш розви-

ними державами. Такі війни можуть отримувати назви типу «примус до миру», «військова експедиція», «інтервенція», «спецоперація», та ін. Як правило, такі війни є ланками в ланцюзі формування (або утвердження) світового порядку, який відповідає інтересам якоїсь однієї наддержави (чи коаліції кількох). Однак рано чи пізно такий процес може зіткнутися з контр-процесом, джерелом якого може стати інша наддержава (або коаліція). Таке взаємне зіткнення контр-тенденцій з великим ступенем ймовірності може призвести до світової війни.

Окрім воєн «зовнішніх» (міждержавних, міжнародних) є «внутрішні» війни. Вони виникають унаслідок різкої антагонізації внутрішньополітичних сил, кожна з яких прагне нав'язати свою волю усьому суспільству. Такі війни називаються «громадянськими». Як правило, вони отримують своє «підживлення» ззовні з боку великих держав, зацікавлених у зміні політичного статус-кво на свою користь.

Ще раз підкреслимо, що в будь-якій війні превалює політичний компонент (воля імператорів, президентів, «революційних вождів», правлячих партій, та ін.) до захоплення чужих територій та ресурсів. Сюди також відносяться: рішучість правлячих кабінетів посилити свою могутність за рахунок сусідів, прагнення політичних верхів зруйнувати стратегічні задуми та наміри своїх противників, і т. ін. Від політичного керівництва залежить рівень підготовки та початку війни, рівень інтенсивності її ведення, зміст та значимість її результатів. Усе це дозволяє підтвердити судження А. Тойнбі про те, що війна – це «інституалізоване і орієнтоване насильство» (Toynbee, 1957).

Від політичного керівництва залежить підбір союзників та порядок формування коаліцій. Стан та особливості внутрішньої політики країн також впливають на характер ведення війни. Успіх у війні істотно залежить від якості організації суспільного життя, від характеру взаємодії між політичним керівництвом і військовим командуванням. Війни починаються з політичного розриву між державами і закінчуються політичною угодою між ними. Успіх будь-якої війни визначається рівнем організації та планування збройної боротьби у комплексі з економічними, дипломатичними, ідеологічними, інформаційними та іншими засобами забезпечення бойових дій. Зрозуміло, що головним та вирішальним інструментом війни є збройні сили (армія, авіація, флот, тактичні та стратегічні війська). Не меншу роль відіграють рівень і якість тилового забезпечення, накопичення ресурсів, логістика, морально-психологічний стан не тільки військ, але й усєї країни, що вступила у війну.

Сенс будь-якої війни завжди полягає у знекровленні ворога, знищенні його оперативних ресурсів, поки той не втратить можливість и волю чинити опір, або повністю знищити його. Домінантою є прагнення до рішучої перемоги над ворожими збройними силами.

У категоріях військової стратегії стан миру є лише певний проміжок часу, перепочинок між військовими кампаніями. Розмір цього проміжку може бути як мінімальним (коротке перемир'я), так і тривалим (наприклад, епоха «мирного співіснування» після Світової війни 1939–1945 рр.).

У будь-якому випадку будь-які воєнні дії завдають великої матеріальної шкоди і призводять до численних людських жертв. З цієї причини вирішення політичних розбіжностей військовим шляхом найчастіше викликає рішуче засудження з боку світової спільноти. Згадаймо тойнбіанське висловлювання про те, що «війна, це вада політики» (Toynbee, 1957).

У будь-якому разі будь-яка війна є потужним соціальним тригером, який докорінно змінює менталітет та спосіб життя цілих поколінь. Ще Микола Бердяєв наголошував, що саме зі Світової війни 1914–1918 років вийшло нове покоління з новим типом мислення, з новою реакцією на події, що відбуваються. Виник якийсь новий воєнізований, мілітаризований стиль поведінки. Це спостерігалося, передусім, у державах, які зазнали поразки у «Великій війні», – у Німеччині, Італії, Австрії, Туреччині, а також у Росії, яка була підірвана зсередини революційними подіями, що було прямим наслідком війни.

Війна докорінно змінює культурне середовище суспільства. Культурна атмосфера різко спрощується, примітивізується. На зміну прагненню до вирішення великих гуманістичних проблем людства приходять настрої ворожнечі, ненависті, підозрливості, пошуку ворогів, зловтіхи з приводу невдач і розпачу тих, хто програв.

Війна докорінно змінює спосіб життя людей. Обставини «комендантської години», спонтанних вуличних оглядів, жорстка цензура і тотальне стеження всіх за всіма швидко входять у побут воюючих держав. Крім того, різко загострюється соціальна диференціація на «касту вищих», тих, хто керує та дає накази, і «касту нижчих», тих, ким керують і хто ці накази повинен виконувати. Соціальна нерівність загострюється ще й тим, що діти заможних і привілейованих, як правило, або не попадають на фронт або служать у якісь привілейованих підрозділах. Демократії за таких умов досить швидко перетворюються на військово-авторитарні структури.

Не менш складним і фрустуючим є післявоєнний період. Післявоєнна депресія, є навіть у держави, що перемогла. Скорбота за вбитими рідними та близькими, щоденні турботи з порятунку та виходжування поранених, поневіряння покалічених, зруйновані будинки, дороги, електромережі, зубожіння більшості населення – такі реалії повоєнного часу. Якщо додати до цього натовпи демобілізованих чоловіків і жінок, які пройшли військове пекло, суворих і рішучих, наданих самим собі, то можна уявити, наскільки ускладниться криміногенна ситуація в країні.

Ці характерні атрибути супроводжують будь-яку війну. Історія свідчить про тисячі подібних війн та військових конфліктів. Детальний опис численних воєн, їх особливостей та їх соціальних наслідків наводиться, зокрема, у нещодавно надрукованої книзі М. Манна «Про війни». Він досліджує історію воєн упродовж багатьох століть в усьому світі – від Стародавнього Риму до сучасної України, від імперського Китаю до Близького Сходу, від Японії та Європи до Латинської та Північної Америки. І при всій різноманітності цих воєн він бачить те, що їх об'єднує, а саме, – ставлення до пересічної людини як матеріалу для вирішення тих завдань, які цінуються набагато вище за людське життя (Mann, 2023). Ми ж у своєму дослідженні зосереджуємось на аналізі цілком певного типу воєн, тих, що одержали визначення «світові війни». Нас цікавить питання, чому саме цей тип воєн припав на дуже обмежений історичний проміжок (з XVII до XX ст.).

Це вказує на новизну даного дослідження. Йдеться про кілька грандіозних військових зіткнень, які мають деякі спільні ознаки:

а) наявність великої кількості держав, як безпосередніх учасників війни, так і залучених у військових діях;

б) широкий геополітичний масштаб війни (трансконтинентальний та транс-океанічний характер);

в) непередбачуваність ходу війни та негарантованість її підсумків (внаслідок полісуб'єктності та відносної рівнозначності протиборчих сил);

г) закріплення підсумків війни в офіційних міжнародних політико-правових документах; документальна фіксація факту встановлення нового світового порядку.

Цим чотирма ознакам відповідають щонайменше п'ять воєн: 1) Тридцятирічна війна (1618–1648 рр.); 2) Наполеонівські війни (1799–1815 рр.); 3) Перша світова «Велика» війна (1914–1918 рр.); 4) Друга світова (1939–1945 рр.) та 5) Холодна (1946–1991 рр.) війни. Але якщо послатися на висловлювання Папи Римського Франциска, то з початком російсько-української повномасштабної війни світ опинився на межі ще однієї (шостої за рахунком) війни світового масштабу. Правда, Папа дотримується традиційного погляду на світові війни. У його хроноскопії це третя світова війна (Para Frantsysk, 2023).

Більш докладний аналіз запропонованої тут хроноскопії світових воєн ми намагатимемося дати в наступній публікації журналу «Міжнародна політика». Попереджаючи наступну публікацію, зазначимо, що проблемою світових воєн, сконцентрованих у межах дуже обмеженого проміжку історичного часу, активно цікавився один із основоположників світ-системного аналізу І. Валлерстайн. Він вбачав зв'язок цих воєн із певними фазами трансформації капіталістичної світ-системи (що має приблизно 500-річний цикл життєдіяльності). При цьому він пов'язував можливість припинення воєн зі зміною цієї світ-системи на іншу за змістом (Wallerstein, 2000). Аналіз цієї гіпотези І. Валлерстайна – тема наших подальших публікацій.

Висновки. В якості основного висновку відзначимо наступне: 1. При всьому моральному засудженні воєн як колосального лиха в житті людства, у суспільній свідомості сформувалися уявлення про війни як інтегральний компонент історичного процесу. 2. Основними тригерами глобальних соціально-політичних змін є два: а) світова війна та б) революція, де війна, як правило, є або прелюдією, або наслідком революції, або тим та іншим водночас. 3. З усієї безлічі воєн виділяється кластер *світових воєн*, який посідає дуже обмежений проміжок історії (з XVII по XXI століття). 4. Встановлення міцного миру, як і раніше, залишається складною глобальною проблемою, вирішення якої неможливе без глибокої і принципової реорганізації існуючої світ-системи.

References [Список використаної літератури]

- Bondar, V. (2015). *Filosofia viiny*. Ternopil: Ternopilskiyi tekhnichnyi universytet im. I. Puliuia [in Ukrainian]. [Бондар В. Філософія війни. Тернопіль: Тернопільський технічний університет ім. І. Пулюя. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/74515789.pdf>].
- Brzezinski, Z. (2012). *Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power*. Grover Gardner. Basic Books [in English]. [Brzezinski Z. Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power. Grover Gardner. Basic Books, 2012. 224 p.].
- Fukuyama, F. (2012). *The End of History and the Last Man*. London: Penguin [in English]. [Fukuyama F. The End of History and the Last Man. London: Penguin, 2012. 448 p.].
- Guyer, P. (2005). *Introduction to Kant's essay in Political Philosophy: The Essential Texts*. Steven M. Cahn, ed. Oxford: Oxford University Press [in English]. [Guyer P. Introduction to Kant's essay in Political Philosophy: The Essential Texts. Steven M. Cahn, ed. Oxford: Oxford University Press, 2005. 588 p.].
- Hitler, A. (1925). *Mein Kampf*. Translated by J. Murphy. Retrieved from <https://greatwar.nl/books/meinkampf/meinkampf.pdf> [in English]. [Hitler A. (1925). *Mein Kampf*. Translated by J. Murphy. URL: <https://greatwar.nl/books/meinkampf/meinkampf.pdf> (дата звернення: 12.01.2024)].

- Huntington, S.P. (2007). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London: Simon and Schuster [in English]. [Huntington S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. London: Simon and Schuster, 2007. 368 p.]
- Klauzevits, K. (2018). *Pryroda viiny*. Pereklad R. Herasymov. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian]. [Клаузевиц К. Природа війни. Переклад Р. Герасимов. Харків: Vivat, 2018. 416 с.]
- Mann, M. (2023). *On Wars*. New Haven: Yale University Press., 616 p. [in English]. [Mann, M. On Wars. New Haven: Yale University Press. 2023. 616 p.]
- Mosley, O. (2019). *Essays on Fascism by Benito Mussolini, & 1 more*. Publisher: Sanctuary Press Ltd. [in English]. [Mosley O. Essays on Fascism by Benito Mussolini, & 1 more. Publisher: Sanctuary Press Ltd. 2019. 90 p.]
- Nitsshe, F. (2004). *Povne zibrannia tvoriv*. Том 1. Tvory spadku 1870-1873. Pereklad K. Kotiuk, O. Feshovets. Lviv: Astroliabiia [in Ukrainian]. [Ніцше Ф. Повне зібрання творів. Том 1. Твори спадку 1870–1873. Переклад К. Котюк, О. Фешовець. Львів: Астролябія, 2004. 769 с.]
- Papa Frantsysk (2023). *The third world war is going on. The battlefield is Ukraine*. Religious Information Service of Ukraine [in Ukrainian]. [Папа Франциск. *Йде третя світова війна. Поле бою – Україна*. Релігійно-Інформаційна Служба України. 2023. URL: https://risu.ua/ru/papa-francisk-idet-tretya-mirova-vojna-pole-boya-ukraina_n137419 (дата звернення 11.01.2024)].
- Poroshenko, P. (2023). *It's time to win this war*. Chief Commissar 2023, February 7 [in Ukrainian]. [Порошенко П. Настав час виграти цю війну. Главком. 2023, 7 лютого. URL: <https://glavcom.ua/columns/poroshenko/nastav-chas-vigrati-tsju-vijnu-909096.html> (дата звернення 11.01.2024)].
- Sapkovskiy, A. (2019). *Hussite trilogy*. Book 3. "Eternal Light". Kyiv: Vydavnytstvo: "Klub Simeinoho Dozvilla". 624 p. [in Ukrainian]. [Сапковський А. Гуситська трилогія. Книга 3. «Вічне світло». Київ: Вид-во «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 624 с.]
- Sun-tszu. (2014). *The art of war*. Translated by H. Latnyk. Kyiv: Arii, (Antolohiia mudrosti), 128 p. [in Ukrainian]. [Сунь-цзи. Мистецтво війни. Переклад Г. Латника. Київ.: Арій, (Антологія мудрості), 2014. 128 с.]
- Quotes by Marcus Aurelius about life. Editor: M. Nikulina [in Ukrainian]. [Цитати Марка Аврелія про життя. Редактор: М. Нікуліна. URL: <https://cityat.net.ua/tsyaty-marka-avreliya-pro-zhyttya-460-tsyat>]
- Toffer, A. (1981). *The Third Wave: The Classic Study of Tomorrow*. Random House Publishing Group [in English]. [Toffer A. The Third Wave: The Classic Study of Tomorrow. Random House Publishing Group. 1981. 537p.]
- Toynbee, A.J. (1957). *A Study of History*. Edition HC Book: Oxford Unsversity Press [in English]. [Toynbee A. J. A Study of History. Edition HC Book: Oxford University Press. 1957, 863 p.]
- Wallerstein, I. (2000). *The Essential Wallerstein*. New York: The New Press [in English]. [Wallerstein I. The Essential Wallerstein. New York: The New Press, 2000. 471 p.]

Стаття надійшла до редакції 31.01.2024

Popkov V. V., Hamid Fouad

Department of Political Sciences

Odessa I. I. Mechnikov National University

r. 35, French blvd., 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

WAR AS A PHENOMENON OF WORLD HISTORY: A PHILOSOPHICAL AND POLITICAL ANALYSIS

Summary

The authors seek to uncover the root causes of the terrible Russian-Ukrainian war, raising the question of whether it is possible to establish a lasting peace without wars, the "Eternal Peace" that Kant wrote about. The authors consider one of the fundamental problems of political philosophy – "war and world history". A review of the statements of a number of political philosophers and politicians about war allows the authors to suggest that wars (including revolutions), for all their terrible impact on the lives of peoples, are essentially intertwined in the historical process. The authors

place world wars in a special category. The article develops a system of criteria that allows distinguishing world wars from small wars and local military conflicts. The authors point out that all world wars occurred within a relatively short period of historical time (from the Thirty Years' War of 1618–1648 to the Cold War of 1946–1991). The article raises the question of why so many world wars "gathered" in this period of time (sixteenth and twentieth centuries) (the hypothesis is that there were five). To answer this question, the authors turn to the methodology of world-system analysis and I. Wallerstein's version of world (conventionally, "thirty-year") wars as a "phase of structural transition" of the world-system, whose life span (500 years) ends (according to Wallerstein) in the twenty-first century. A deeper analysis of this problem will be developed in the next issue of the journal "International and Political Studies". The general conclusion of the scientific reflection is that out of all the many wars, a cluster of world wars stands out, which occupies a very limited period of history (from the seventeenth to the twenty-first century). Establishing a lasting peace remains a complex global problem, the solution of which is impossible without a deep and fundamental reorganization of the existing world system.

Key words: war, peace, revolution, world-system, world history, Russian-Ukrainian war, Europe, political process, military-political process.